
Canvi climàtic i conflicte social. El canvi social enllà dels límits del planeta i per què cal complementar l'anàlisi sistèmica amb les humanitats

ERNEST GARCIA

Universitat de València
ernest.garcia@uv.es

La consciència de la crisi ecològica deu molt al pensament sistèmic. Fa cinquanta anys del primer informe al Club de Roma sobre *Els límits del creixement*, un dels llibres més influents de la segona meitat del segle XX, tot i que tingué una recepció més aviat hostil. *The New York Times* el va titllar d'obra buida i enganyosa. *Science* va destacar l'opinió d'un expert segons el qual l'equip Meadows havia donat respostes simplistes a babaus morts de por. Els economistes van acudir en massa a defensar el sacrosant creixement i a denunciar els heretges que, tot i ser mags de la informàtica, exhibien tan poca fe en el progrés tècnic. Malgrat la virulència, les primeres reaccions no van evitar que el llibre tingués un fort impacte. Durant uns anys la discussió va ser intensa, agitada per la coincidència amb la crisi del petroli i la irrupció del moviment ecologista. Més o menys eficaçment, el silenciador va funcionar i va quedar només un sorollet de fons.

Tot i amb això, transcorregut mig segle, la vigència de la tesi que hi ha límits al creixement és major que mai. Té alguna cosa a veure amb el contingut de les velles crítiques. Reduint-les a l'essencial, l'informe Meadows va ser rebutjat per malthusià i per simplificador. És curiós: totes dues acusacions són certes. El que passa és que ambdues tenen més d'encert que d'error. I per això estan tornant com un bumerang.

1. Prediccions malthusianes, i què?

Els crítics van remarcar que l'afirmació que la finitud del planeta imposa límits al creixement, que la naturalesa no ens deixa fer tot el que volem, té arrels malthusianes. Així, treien profit del fet que, amb el temps, l'adjectiu «malthusià» s'havia convertit en un insult infal·lible.

El fet, però, és que la incomoditat enfront de la idea bàsica que connecta el malthusianisme amb l'ecologisme no ha desaparegut mai. Un dels comentaristes de l'informe ho va expressar amb summa claredat: «El més fastigós de Malthus i els seus sequaços, com ara l'equip Meadows, és que a llarg termini el que diuen sobre la finitud dels recursos de la Terra ha de ser cert» (Bellany, 1994: 421).

La pregunta aleshores és: cinquanta anys són llarg termini? Bo, no sembla gaire temps. Escau, tanmateix, recordar la sagaç observació de Gurvitch: els temps socials són múltiples. Per a la sociologia, no sempre els mitjos segles són iguals. Cinquanta anys en l'època de la Gran Acceleració poden ser una eternitat...

L'expressió «Gran Acceleració» va ser introduïda per a presentar de manera homogènia dades obtingudes durant dècades. El 1950, la població mundial sumava 2.529 milions; ara ha arribat als 8.000. Entre 1950 i 2010, el producte mundial brut es va multiplicar per nou, la població urbana va passar de 737 a 3.500 milions, l'ús d'energia primària quasi es va quintuplicar, el consum de fertilitzants va augmentar més de deu vegades, el nombre de vehicles de motor ho va fer set vegades i el de grans embassaments artificials més de cinc; el turisme internacional es va multiplicar per 37 i les connexions de telecomunicació en una xifra immensa. Tot això referit a la pressió antròpica. En l'altra part del procés, la corresponent als impactes sobre els ecosistemes, el balanç inclou el següent: la concentració en l'atmosfera de gasos amb efecte d'hivernacle s'ha elevat molt per damunt dels valors preindustrials, la temperatura mitjana en la superfície terrestre va pujar quasi mig grau en els últims cinquanta anys, la capa d'ozó es va afeblir dramàticament, ha desaparegut la tercera part dels boscos tropicals que hi havia en les albors de la revolució industrial, la biodiversitat és una tercera part inferior a la que es registraria en ecosistemes no degradats, les aportacions de nitrogen creen seriosos problemes en els ecosistemes aquàtics litorals, etc.⁸

En unes poques dècades, les moltes variables per a les quals s'ha registrat un creixement exponencial han determinat el trànsit d'un planeta mig buit, gran, a un planeta ple, xicotet. Han fet que la civilització industrial entre en un estat de translimitació, per damunt de la capacitat de càrrega de la Terra. En una fase, doncs, d'insostenibilitat, que no pot durar. L'informe al Club de Roma anunciava que aqueixa situació es faria visible en la segona o la tercera dècada del segle XXI. I en això estem...

8. Qui desitge examinar el detall de les dades pot fer-ho fàcilment a <<https://www.igbp.net/globalchange/greatacceleration.4.1b8ae20512db692f2a680001630.html>>. És molt educatiu un repàs a les gràfiques que sintetitzen la informació en aquest lloc web.

2. Caminant amb les dues cames: la força de l'anàlisi sistèmica i l'*esprit de finesse* de les humanitats

Passant a la segona de les preteses desqualificacions: és cert que modelitzar realitats complexes requereix una dosi elevada de simplificació. Apuntar que això és una limitació és fàcil i, en alguna mesura, té garantit l'encert, ja que la inesgotable diversitat de l'existència social no cap en un sistema d'equacions. No és tan fàcil d'acceptar que la força dels bons models també depèn d'això. És el que ocorre amb l'informe Meadows i amb les gràfiques de la Gran Acceleració, que revelen coses que cap anàlisi seriosa de les dinàmiques socials pot ignorar. Com a resultat, cal introduir categories fins ara insospitades: translimitació, davallada, decreixement...

Com es manifestarà tot això en la vida social? Com reconèixer com i fins a quin punt està ja manifestant-se? Quines alternatives s'obrin per a l'organització social? És ací on la simplificació inherent als models de sistemes pot jugar algunes males passades.

El salt des de les gràfiques que descriuen la Gran Acceleració fins a la vida social és arriscat. Si no s'hi posa cura, pot traçar-se un quadre en el qual l'únic actor social recognoscible siga la humanitat en el seu conjunt, dotada d'una insaciable voracitat, i l'únic conflicte detectable siga la megatopada entre la biosfera i l'ecosfera. No hi ha cabuda per a la decepció, llavors, si una sociologia així deixa freda a molta gent. Molts dels escenaris de futur traçats en la literatura especialitzada són teòricament possibles, però, al final, és d'esperar que el descens vaja per vies geogràficament i socialment més diverses que les previstes per qualsevol model. Com ocorre quasi sempre en la història, els camins de baixada prometen ser incerts, confusos i plurals. És precisament ací on la dialèctica dels sistemes i les humanitats pot rendir millors fruits. Georgescu-Roegen va mantenir que, atès que el canvi social té dimensions qualitatives que no poden ser descrites amb números, només pot ser raonablement abordat amb una certa dosi del pascalià *esprit de finesse*. Tenia molta raó.

3. Sobre les manifestacions socials de la davallada

Els aspectes socials de la davallada no són difícils d'indicar: relocalització, descentralització, reducció de grandària, alentiment... La dificultat resideix en el fet que aquestes coses poden adoptar formes diverses i contradictòries. En la pràctica poden associar-se a tota mena d'efectes oposats, que tal vegada només es poden gestionar per assaig i error.

La relocalització, per exemple, implica més pes de la comunitat. I, si bé la comunitat s'associa a majors nivells de cohesió i solidaritat, també s'associa a una major uniformitat, control i restriccions a la llibertat individual. Obrir oportunitats per a la democràcia de base, però, també activa els perills de la tirania local o caciquisme. Ofereix defensa contra l'alienació a costa d'una certa pèrdua d'espais per fomentar la diversitat. Etcètera. Res que no siga ben familiar per a la

gent dedicada a la sociologia des de Durkheim i Tönnies. Hi ha moltes iniciatives en marxa que responen a noves pulsions de revaloració d'allò que és local: les xarxes comercials de productes de proximitat, la ciutat dels quinze minuts, les propostes de quilòmetre zero, etc. Si iniciatives d'aquest tipus arriben a madurar, ho faran mostrant en la seua trajectòria les marques de la dialèctica esmentada. Observacions semblants són escaients per a les altres característiques.

Les corbes descendents dels models de límits al creixement, així com les visions del col·lapse que en deriven directament, descriuen una espècie de caiguda en picat, ràpida, sense daltabaixos, en un buit socioantropològic. Pot ser que ocorrega així. Per exemple, si es produeix una guerra nuclear generalitzada. No obstant això, és també possible que la davallada es produísca mitjançant enfonsaments parcials que donin lloc a caigudes puntuades per ensopegades amb tota classe d'obstacles en el trajecte. És a dir, a través de múltiples conflictes, incerteses, ruptures i situacions de cruïlla. Cap model pot donar compte d'una cosa així. És per això que convé de complementar les anàlisis sistèmiques amb les humanitats, això és, amb la investigació històrica, amb la creació d'imatges i de ficcions literàries o, amb perdó, amb «l'anàlisi concreta d'una situació concreta».

4. Referències

BELLANY, Ian (1994). «Malthus and the modern world», *Review of International Studies*, 20(4), p. 411-421. <<https://doi.org/10.1017/S0260210500118200>>